

JOAN ALBERT BAN (HAARLEM)
AAN CONSTANTIJN HUYGENS (DEN HAAG)
11 AUGUSTUS 1636
1417

Bans eerste brief aan Huygens, vermoedelijk naar aanleiding van een ontmoeting tussen Ban en Huygens in Haarlem op 21 of 22 juli 1636.

Samenvatting: Ban heeft van Van der Graft vernomen dat Huygens is vertrokken. Hij gaat in op een werk over muziek waarmee hij bezig is. Daarin beschrijft hij vier hoofdbestanddelen van muziek: beweging, ritme, maat en slag. Wanneer hiermee op de juiste manier wordt omgegaan, kan men bij de mens iedere gewenste gemoedstoestand oproepen. Teneinde zijn berekeningen verder te kunnen controleren vraagt hij Huygens hem een exemplaar van de Latijnse uitgave Barbarus' bewerking van Vitruvius toe te zenden; hij heeft al een exemplaar van de Italiaanse uitgave tot zijn beschikking van Jacob van Campen.

Bijlagen: *Fili mentre ti miro* (Ban); andere liederen (Ban).

Door Huygens beantwoord op 14 augustus 1636 (**1418**).

Primaire bron: Leiden, Univ. Bibl., Cod. Hug. 37: brief (dubbelvel, 21x33cm, ab | d; apograaf).

Vroegere uitgaven: Jonckbloet 1882, [Ban] nr. 1, p. LXII: onvolledig (<Prævenit me ... sub manu habeo,>, <sed ad perficiendum ... subjiciam>).

— Worp 2, nr. 1417, pp. 182-183: onvolledig (<Prævenit me ... consistere in modulo,>, <sed ad perficiendum ... subjiciam>).

Namen: Daniele Barbaro; Jacob van Campen; Joost van der Graft; Vitruvius.

Titels: *De architecturâ libri X* (Vitruvius/Barbaro 1567); *I dieci libri dell'architettura* (Vitruvius/Barbaro 1556).

Glossarium: cantillatio (gezing); comma (comma); concinere (samenklinken); consonantia (consonant subst.); consonus (consonant adj.); diapason (octaaf); diapente (kwint); diatessaron (kwart); dissonus (dissonant adj.); fusa (achtste noot); genus (toongeslacht); genus durum (enharmonisch geslacht); genus chromaticum (chromatisch geslacht); genus diatonicum (diatonisch geslacht); genus enharmonicum (enharmonisch geslacht); genus molle (chromatisch geslacht); genus naturale (diatonisch geslacht); gradatim (stapsgewijs); harmonia (harmonie); harmonia (samenklank); instrumentum (muziekinstrument); intervallatim (sprongsgewijs); intervallum (interval); mensura (maat); minima (halve noot); modulus (melodie); motus (beweging); musica (muziek); nota (noot); notula (noot); numerus (ritme); octava (octaaf); proportia hemiola (3/4-maat); proportio sesquialtera (3/2-maat); proportio tripla (3/1-maat); quarta (kwart); quinta (kwint); semibrevis (hele noot); semifusa (zestiende noot); semiminima (kwartnoot); semitonium (halve toon); semitonium majus (grote halve toon); semitonium minus (kleine halve toon); sexta (sext); sexta major (grote sext); sexta minor (kleine sext); sonus (toon); subjectum (sopraanpartij); symphonix (adj. betreffende de samenklank); tempus (maatsoort); tempus æquale (tweedelige maat); tempus inæquale (driedelige maat); tertia (terts); tonus major (grote hele toon); tonus minor (kleine hele toon); vocalis (betreffende een stem); vox (stem=partij); vox (menselijke stem); vox acuta (altpartij); vox gravis (baspartij); vox naturalis (tenorpartij); vox superacuta (sopraanpartij).

Transcriptie

¹Nobilissimo ac generoso Domino

Domino Constantino Hugens, Domino in Zulicom, Excellentissimi Principis Orangiæ Consiliario et Secretario,

Hagæ-Comitis.

---

1. Adres autograaf.

Nobilissime ac generose Domine,

Prævenit me Dominus Justus van der Graft, decessum Nobilitatis Vestræ significans et nupera vota musicæ allegans; cui dolorem absentiae meæ testatus, hâc literulâ et excusationem et affectum breviter expedio. Musicam universam sub manu habeo, quam definitio consistere in modulo, hoc est, unius vocis principalis cantillatione, velut subjecto, quod motu, numero, tempore et mensura absolvitur.

Motus est in sonitibus gradatim vel intervallatim procedentibus. In quibus ea est vis, ut ex naturâ proportionis, in singulis intervallis consonis ac dissonis, animus humanus ad quævis pathemata moveri et concituri possit. Exceptâ enim diapason consonantiâ, quæ æquisona est, ac solummodo replet, quam nos, neglectis Græculis (plurimi enim in musicâ Græcâ sunt reffectus), octavam vocamus, diapente seu quinta, diatesseron seu quarta, necnon tertiæ, sextæque ac toni majores et minores, cum suis itidem semitoniis, affectus movent naturaliter, et per energiam. Quorum intervallorum initium est à commate, nonâ vel decimâ toni majoris vel minoris parte proportione inæquali. Ex quâ semitonia constituuntur, aptissima ad molliendum vel incitandum animum. Quæ omnia in genere [en]harmonico seu duro (quod ²humanæ voci non servit, instrumentis difficulter assequimur), chromatico ³seu molli, diatonico seu naturali, justo calculo inveni, et expressi, seu mavis theoreticè, in numeris radicalibus, seu practicè, in monichordis singulis, vel unis.

Numerus est in notulis, quantitate secundum numerum, ac singularium partium durationem distinctis ⁴(semibrevis, minimâ, semiminimâ, fusâ et semifusâ).

Tempus æquale notâ semi-|b|-brevis, utpote mensurâ communi, absolvitur. Tempus inæquale ⁵variâ proportione partium temporis æqualis constat. Et quidem si tripla est proportio, tres semibreves; si sequialtera, tres minimæ, qui unam semibrevis ejusque medietatem continent; si hemiola, tres semiminimæ (nam semitota est hæc sesquialtera) tempus absolvunt.

Mensura duratio temporis est, quæ debet habere eam quantitatem, ut singulæ notæ fusæ (octavam mensuræ partem tempore æquali durantes) manus positione ac elevatione ritè pronunciari possint. Inde sumenda est omnis proportionis duratio. Tripla æquivalet duratione mensuræ æquali, sed differt tempore ⁶seu motu partium. Sesquialtera duplicat velocitatem mensuræ ac partium. Hemiola sequialteram duplâ velocitate superat.

Hisce omnis animi motus perfectissimè absolvitur. Cæteræ omnes nugæ eliminandæ sunt.

⁷Harmonia contexenda vocibus gravibus, naturalibus, acutis, et superacutis. Symp[h]onix contextus speciebus consonis ac dissonis continuandus, pro verborum exigentiâ, semitonio majori et sextâ [minori], quibus levitas inducitur, semitonio minori et sextâ [majori], tono majori, et quinta, quibus incitatur animus, etc., sic tamen ut verborum textus more accentuque oratorio prolatus, nullâ vocum concinentium disparitate vel specierum vocalium impropriate impediatur, perdatque energiam et delectationem. Sed de istis coram disserendi dabitur occasio.

Paucula exempla addidi, quibus licet perspicere quid hâc methodo in musicâ præstari possit. Sed ad perficiendum opus meum desidero commentarium Latinum Danielis Barbari in Vitruvium, ut de novo genera harmoniæ ad justum calculum repetam. Italicum à Domino Campio, individuo meo amico, habui. Nunc libet Latinum exemplar inspicere, quod à Dominatione Tuâ avidè expectabo. Meamque opellam deinceps Generosissimæ Nobilitati ac censuræ ⁸vestræ (si liceat) subjiciam.

⁹Nobilissimæ Generositati Vestræ servus
Joannes Albertus Bannius.

---

2. <humanæ> autograaf.

3. <et>.

4. De woorden tussen haakjes autograaf.

5. <varia> autograaf.

6. <seu motu> autograaf.

7. De alinea <Harmonia ... occasio.> autograaf, in de marge.

8. <vestræ> autograaf.

9. Kwalificatie, ondertekening en plaats/datumaanduiding autograaf.

Harlemi, III Idus Sextiles MDCXXXVI.

Vertaling

Aan de heer Constantijn Huygens, heer van Zuilichem, raad en secretaris van Zijne Hoogheid de prins van Oranje,

te Den Haag.

Edele heer,

De heer Joost van der Graft kwam mij uw vertrek melden en uw laatste gelofte aan de muziek overbrengen. Nadat ik u mijn spijt heb betuigd over mijn afwezigheid, verschaft ik met dit briefje op bondige wijze zowel een excuus als mijn genegenheid. Ik ben bezig met een algemene theorie van de muziek, die ik laat bestaan uit een melodie, dat wil zeggen, het gezang van één stem, als een gegeven dat wordt bepaald door beweging, ritme, maatsoort en maatslag.

De **beweging** (*motus*) is gelegen in de staps- of intervalsgewijs verlopende geluiden. Daarin is de werking gelegen zodat door de aard van de getalsverhouding, in de afzonderlijke consonante en dissonante intervallen, de menselijke geest kan worden opgezweept en bewogen tot iedere gewenste gemoedstoestand. Behalve de consonant diapason, die een eenklank is en alleen maar zichzelf aanvult, en die wij, wanneer we de Grieken buiten beschouwing laten (talrijk zijn de heerlijkheden der Griekse muziek), octaaf noemen, bewegen de diapente of kwint, de diatesseron of kwart, en vervolgens de tertsen, de sexten en de grote en kleine hele tonen en de bijbehorende halve tonen het gemoed op natuurlijke wijze, en door hun kracht. Van deze intervallen ligt de oorsprong in het komma, het negende of tiende deel van een grote of kleine hele toon, door een ongelijke verdeling. Hieruit worden de halve tonen opgebouwd, die geschikt zijn om opwinding of kalmte teweeg te brengen. Met een correcte berekening heb ik al deze intervallen vastgesteld, in het enharmonische of ‘harde’ geslacht (dat onbruikbaar is voor de menselijke stem, en op instrumenten moeilijk is te realiseren), in het chromatische of ‘zachte’ geslacht, en in het diatonische of ‘natuurlijke’ geslacht, en omschreven, hetzij, zoals u wilt, theoretisch, met verhoudingsgetallen, hetzij praktisch, met verschillende afzonderlijke monochorden, of met één.

Het **ritme** (*numerus*) heeft betrekking op de afzonderlijke noten, onderscheiden door hun waarde volgens het aantal en de duur van de afzonderlijke delen (hele noot, halve noot, kwartnoot, achtste noot, zestiende noot).

De tweedelige **maat** (*tempus*) bestaat uit de hele noot, immers de gewone maatslag. De driedelige maat wordt opgevuld door noten van verschillende lengte. In de 3/1-maat vullen drie hele noten de maat; in de 3/2-maat drie halve noten (samen anderhalve hele noot). In de 3/4-maat vullen drie kwartnoten een maat, want deze is de helft van de 3/2-maat.

De **slag** (*mensura*) bepaalt de duur van een maat, en dient zodanig te zijn, dat de afzonderlijke achtste noten (die in de tweedelige maat als duur een achtste deel van de maatslag hebben) aangegeven kunnen worden met het goed op en neer bewegen van de hand. Daaruit moet de duur van iedere maat afgeleid worden. De 3/1-maat heeft dezelfde duur als de tweedelige maat, maar verschilt wat betreft de beweging van delen. De 3/2-maat verdubbelt de snelheid van de maatslag en de delen. De 3/4-maat overtreft weer de 3/2-maat met een dubbele snelheid.

Met dit alles kan iedere gemoedsaandoening volmaakt worden opgeroepen. Al het andere kan als beuzelarij terzijde worden gelegd.

De harmonie dient te worden samengesteld met de bas-, tenor-, alt- en sopraanpartij. Het stemmenweefsel moet een doorlopend geheel zijn van consonante en dissonante intervallen, naar vereiste van de tekst, met grote halve tonen en [¹⁰kleine] sexten, om ontspanning te bereiken, en met kleine halve tonen, [¹¹grote]

---

10. Dat het hier om kleine sexten moet gaan blijkt uit Bans brief van 20 augustus 1636 (1420), waarin over de kleine sext wordt gezegd dat die ‘zachtaardig, zoet en bekoorlijk is en kalmeert.’

sexten, grote hele tonen en kwinten, om opwinding van het gemoed te veroorzaken, maar zodanig dat de inhoud van de tekst, naar voren gebracht volgens de manier en de accenten der welsprekendheid, niet wordt verduisterd door een verkeerde keuze in de samenklinkende stemmen of het gebruik van de verkeerde stemsoorten en aldus zijn werking en aantrekkingskracht verliest. Maar hierover zal ik in eigen persoon bij gelegenheid nog verder uitweiden.

Ik heb enkele ¹²muziekvoorbeelden bijgevoegd waarmee wordt aangetoond wat met deze werkwijze in de muziek tot stand kan worden gebracht. Maar om mijn werk te vervolmaken, heb ik het Latijnse ¹³commentaar van Daniele Barbaro op Vitruvius nodig, zodat ik opnieuw de juiste berekeningen van de toongeslachten kan uitvoeren. Ik heb al de Italiaanse ¹⁴uitgave van mijn goede vriend, de heer [Jacob] van Campen. Nu zou ik graag de Latijnse versie inzien, die ik van u met ongeduld verwacht. En mijn werk zal ik, indien het geoorloofd is, aan u en uw oordeel onderwerpen,

uw dienaar
Joan Albert Ban.

Haarlem, 11 augustus 1636.

---

11. In Bans brief van 20 augustus 1636 (**1420**) wordt over de grote sext wordt gezegd dat die ‘ruw en opzwevend is’.

12. Uit Huygens’ retourbrief van 14 augustus 1636 (**1418**) blijkt dat het onder meer moet gaan om Bans zetting van *Fili mentre ti miro*, een madrigaaltekst al eerder op muziek gezet door Pomponio Nenna in diens *Il sesto libro de madrigali a cinque voci* (Napels 1607, Venetië 1609, 1614). De volledige tekst luidt:

*Filli, mentre ti miro da le tue luci amorosette e care,
Bevo d’ambrosia un mare,
Sì che sommerso il core
Nelle dolcezze, amaramente amore
Hor s’ancidi col mele.
Coll’assentio che fai, Filli crudele?*

Fillis, terwijl ik uw lieflijke en dierbare ogen aanschouw,
Drink ik een zee van ambrozijn,
Zodat, terwijl het hart is ondergedompeld
In deze zoetheden, de liefde op bittere wijze
Nu zich ombrengt met de honing.
Wrede Fillis, wat doet u met de bittere alsem?

13. Vitruvius, ed. Daniele Barbaro, *De architecturâ libri decem* (Venetië 1567).

14. Vitruvius, ed. Daniele Barbaro, *I dieci libri dell’architettura* (Venetië 1556).

Obilissimè ac Generosè Domini.

Præcipient mihi S. Justus Vandæ gratia, dices sum nob. v. significans et impera vota Musicæ allegans; cui dolosa absentia meæ testatus, hac literula et exortationis et affectum breviter expedito.

Musicam Universam sub manu habeo, quam defino consistere in modulo hoc est minus vocis principalis cantillationem, velut subiecto, quod motu, Minimo, Tempore et mensura absolvitur. Motus est in sonitibus tractatus vel intervallatus procedentibus. In quibus La est vis ut ex natura proportionis, in singulis intervallis consonis ac dissonis, animus sumamus ad quibus patgemata moveri et concitari possit: Excepta enim Diapason consonantia, quæ equisona est, ac solum modo replet; quam nos neglectus gratulibus* Octavam, vocamus; Diapente seu Quinta diapessera seu Quarta nec non tertiam sextam ac toni majores et minores; tum suis idem semitonis, affectus movent naturaliter, et per Enigiam. Quorum intervallorum minimus est a tonmate nona vel decima Toni majoris vel minoris parte proportionem inæquali. Ex qua semitonia constituntur, aptissima ad mollitudinem vel incitandam animi. Quæ omnia in genere Harmonico seu duro, quod soci nos servit; Instrumentis difficultè assequimur) Chromatico et molli; Diatonico seu naturali; iusto calculo indem, et expressi: seu Majoris Tonicæ, in numeris radicalibus; seu practice, in Monogordis singulis, vel unis. Minimus est in notulis, quantitate sermum minus, ac singularium partium durationis distinctis*. Tempus equali nota semi-

brevis,

* plurimi enim in musica græca sunt defectus.)

* Semibrevis, minima, semiminima, fusa et semifusa.

brevis, ut pote mensura communis, absolvitur. Tempus
in^{sub}equali^{sub} proportione partium temporis equalis constat.
Et quidem si Tripla est proportio, tres semibreves;
si sesquialtera, tres minime; quae ~~ut~~ semibreves, usque
medietatem continent: si Hemolia, tres semiminime,
(nam semitota est set sesquialtere) tempus absolvunt.
Mensura duratio temporis est: qui debet habere eam
quantitatem, ut singulis notulis fuisse (octavam mensu-
rae partem tempore equali durantes) manus positione ac
elevatione rite pronunciarum possint. Hinc sumendum est om-
nis proportionis duratio. Tripla equivalet durationi
mensurae equali, sed differt tempore^{partium}. Sesquialtera
duplicat velocitatem mensurae, ac partium. Hemolia ses-

† Harmonia contrahenda
vocibus, gutturibus, naturalibus
acutis, et super acutis.
Symponie, cum quibus species
hij consonis, ac dissonis con-
tinuandis, pro verborum tri-
munita; semitonio majori,
et sexta; quibus semitonia
minuta. Semitonio minori
et sexta, tunc minoris et
quinta quibus incantatio
animi. etc. sic tamen
ut verborum repetitio non
attribuitur oratorio prole
ty, a nulla vocum con-
stantium disparitate, vel spatio-
rum localium inproprietate
impediat, potestque in-
gram de delectatione.
sed de istis omnia differendi
dabitur occasio.

quialteram^{dupla} velocitate superat. Hinc omnis animi motus
perfectissimè absolvitur. ceterae omnes mihi eliminandae
sunt! pauca exempla addidi, quibus licet perspicere
quod, hac methodo in musica praestari possit. sed ad perfici-
endum opus meum desidero commentarium Latinum, Samuelis
Barbari in ynterbum! ut de novo genera Harmoniae, ad
justum calculum repetam. Italicus a D. Campio individuo
meo amico habui, nunc libet Latinum exemplum inspicere,
quod a D. J. avidè expectabo; meamque opellam deinceps
Generosissimi nobilitati ac censurae (si liceat) subyciam

Nobilis generositati vestrae
servus

Joannes Albertus Bannius

Harlemi. III Idus Sextilis
C10. 170. XXXVI.

1417
Nobilissimo ac generoso
Domino
D. Constantino Huygens
Domino in Zalicom
& Excellenti Principis Orange
Consiliario & Secretario
Hage-Comitis